

Bibliotheca antiqua

A főiskola XVI. századi könyvállománya

A főiskola régikönyves állományának legjelentősebb példányai a XVI. századi nyomtatványok. Mind az öt antiqua a Magyar Irodalom Tanszék könyvtárának fényét emeli. Mindegyik példány a XVI. századi művelődéstörténet egy érdekes szeletét tárja elénk, jól reprezentálva a humanista-protestáns kultúrkör értékpreferenciáit.

M. Tullii Ciceronis Officiorum Lib.

Az erasmusi törekvés szép példájával találkozhatunk a főiskola legrégebbi kiadványát szemlélve. A kézikönyv nagyságú nyomtatvány a latin próza utolérhetetlen mesterének *Marcus Tullius Cicerónak*¹ több érdekes filozófiai művét tartalmazza. A *De officiis*, a *De amicitia*, a *Se-nectute* és a *Paradoxis* című művek mind a humanista bölcsélet közkedvelt olvasmányai voltak.² Sajnos, a címlap elveszett, így a példány csonkasága miatt nem lehet pontosan megállapítani a kiadási helyet és időt, csak a könyv többi részéből lehet következtetni a megjelenési adatokra. Az első lapon ismert humanista, *Rotterdami Erasmus*³ ajánlólevelét olvashatjuk. Ezen levélben megköszöni *Iacobus Tutorinak*, hogy a nyomtatás költségeit fedezte. A levél végén találunk egy keltezési évszámot: MDXIX (1519), mivel a példány címlapja hiányos, ezért ebből az évszámból tudunk következtetni arra, hogy

a kiadvány 1519-ben vagy később jelenhetett meg.⁴

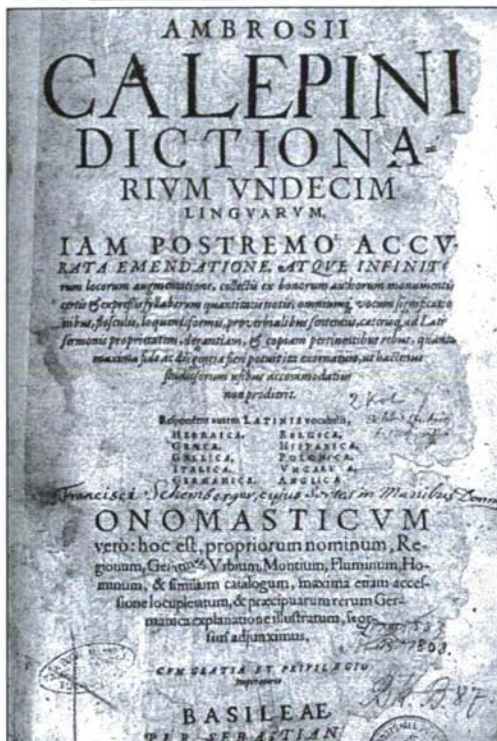
Commentarius In Matthaemum Evangelistam

Az erasmista gondolat a második legrégebbi kiadványban is jól megfigyelhető. A teológia, a három szent nyelv tudása és a történeti vonatkozások pontos ismerete teszi csak lehetővé a Szentírás hiteles fordítását, s egyedül ezen polifon tudás segítségével lehet a Biblia szövegének interpretálását megpróbálni, fogalmazható meg ezen humanista gondolat, melynek eredményeképpen jöttek létre a tudós alapossággal és igen jelentős jegyzetapparátussal készült Szentírás-kommentárok. Ennek szép példája *Máté evangéliumához írott, 1556-ban kiadott biblíamagyarázat*. *David Chyträus* lutheránus teológus munkája a reformáció gyűjtőpontjában, *Wittenbergben* jelent meg.

Ambrosii Calepini
Dictionarium Vndecim
Lingvarum

A főiskola egyik legjelentősebb és talán legértékesebb könyvritkasága. A címlap szerint *Bázelben (BASILEAE)* adták ki 1590-ben. A szótár érdekessége, hogy *tizenegy* nyelvű szószedete közül megtalálhatjuk a *magyar nyelvű* szóalakokat. Minden szócikket a kor általános közvetítő nyelven, latinul ve-

zettek be, ezt ugyancsak latin értelmező szöveg követi, majd a különböző nyelvek megfelelő szóalakjait találhatjuk meg. A szótár több kiadásban nemcsak Bázelen, hanem Lyonban, Genfben is megjelent. Magyar kultur- és művelődéstörténeti értéke azért jelentős, mert a latin, héber, görög, francia, olasz, német, belga (flamand), spanyol és angol nyelv mellett két kelet-európai nyelv is megjelent a szótárban: a lengyel és a magyar. Ez a könyvtörténeti tény arról árulkodik, hogy a XVI. század második felében Nyugat-Európa szellemi közösségébe tartozott mind a lengyel, mind a magyar nyelvi kultúra. Sokáig nagy kérdés volt, hogy a magyar nyelvi fordítást ki végezhetette el. Két név említhető meg a kutatások eredményeképpen: Laskói (Laskai) Csókás Péter és Szántó (Arator) István.

Keresztyeni Felelet

A XVI. század második felében, a reformáció elterjedésével Magyarországon a lakosság

80-90%-a protestáns vallású volt. A könyvnyomtatás technikai újítása segítette a protestantizmus eszméjének gyors és széles körű elterjedésében. Így az 1590-es években már nem volt újdonság a vitairat műfaja sem. A protestáns és katolikus felekezetek lelkes teológiai témájú könyvekben népszerűsítették felekezetük hittudományi nézeteit, és tették nevetségessé, gúny tárgyává a szembenálló egyház képviselőjét és gondolatait. Így a vitairat-irodalom, a korszak igen jelentős műfajaként, az olvasói „toplista” első helyeit is sikerrel megcélózta. Az 1598-ban, Debrecenben nyomtatott vitairatot Gyarmathi Miklós helmecki református prédikátor írta feleletül Monoszloi András veszprémi püspök és pozsonyi prépostnak. Monoszloinak az 1589-ben megjelent, szentek tiszteletéről írott könyvével vitakozik a kiadvány.⁵ A püspököt és művét az 1607-ben megjelent vitairatban védi meg Pázmány Péter.⁶ A kötet érdekessége, hogy a címlap verzióján két vers is olvasható. A „Kegyes

99/XI. 7-8.

olvasóhoz" (*Ad pium lectorem*) címűt Lucas Hodazinus szerezte, míg Emericus Uyfavius „Monozlói András veszprémi és pozsonyi préposthoz" (*Ad Andream Monozloi, episcopum Vespriniensem et praepositum Posoniensem*) címűt írta.

Decretum Oder Tripartitvm Opvs

Az utolsó antiqua egy magyar jogtörténeti érdekességet jelenít meg. Werbőczy István által összefoglalt és II. Ulászló kérésére az 1514-es országgyűlésen bemutatott Tripartitum német nyelvű, bécsi kiadása található meg a főiskolán. A törvénykönyv eredeti nyelve latin volt, de már a században lefordították magyarra és horvatra, mégis csak 1599-ben jelent meg először németül. A fordítást Wagner Ágoston végezte, kinek Pozsony város tanácsához címzett ajánlása is megtalálható a címlapon. A nyomtatvány

igen ritka, hiszen Szabó Károly csak tizenöt példányról tud. Nyugodt szívvel kijelenthetjük, hogy egy példánnyal növekedhet az ismert kiadványok száma.

Megállapíthatjuk, hogy a főiskola könyvtári állományába tartozó antiquák igen jól demonstrálják a XVI. század legnagyobb szellemtörténeti irányzatának, a humanizmusnak kultúrateremtő szerepét, hiszen az antik Róma legjelentősebb rétorának munkája, mind a bibliamagyarázat, a tizenegy nyelvű szótár és a református vitairat az autonóm szellemi és az antik értékeket együtt hangsúlyozó reneszánsz invenciózus teljességét jeleníti meg.

Felhasznált Irodalom

BOD PÉTER: *Magyar Athenas*. 1766, 92, 184-185.

BORSA GEDEON-HERVAY FERENC-HOLL BÉLA-KÁFER ISTVÁN-KELECSÉNYI ÁKOS: *Régi magyarországi nyomtatványok*. I-II. köt. Budapest, 1971, 1983.

ECKHARD FERENC: *A szentkorona-eszme története*. Budapest, 1941, 192-210.

HORVÁTH JÁNOS: *Az irodalmi műveltség megoszlása*. Budapest, 1935, 213-229.

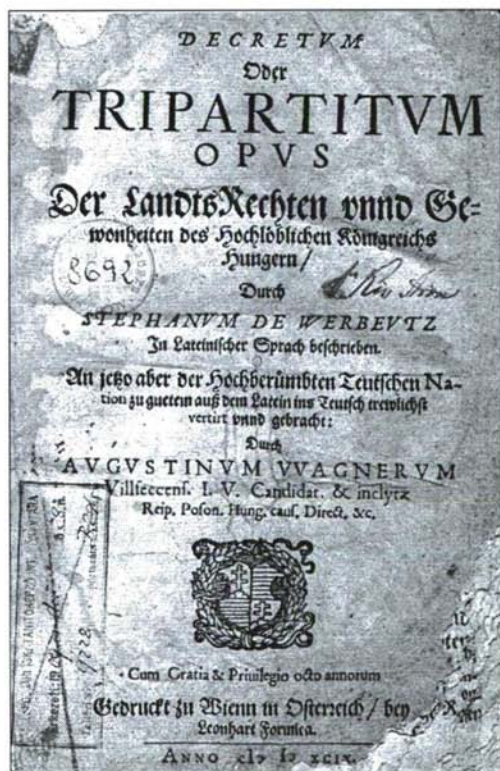
SZABÓ KÁROLY: *Régi magyar könyvtár*. Budapest, 1879, Magyar Tudományos Akadémia.

SZALÁRDI JÁNOS: *Siralmas magyar krónikája*. Budapest, 1980, 616., /Magyar Helikon/.

SZILY KÁLMÁN: *Ki volt Calepinus magyar tolmácsa? Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből*, XIII. évf./8.sz., Budapest, 1886, Magyar Tudományos Akadémia.

SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái*. IV. köt. Budapest, 1896, 22-23.

SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái*. IX. köt. Budapest, 1903, 275-278.

Jegyzetek

- ¹ Marcus Tullius Cicero (Kr. e.: 106–43): római politikus, író, filozófus, szónok. Műveit mély humanizmus, a műveltség értékének hirdetése, mesteri stíluseszközök alkalmazása jellemzi.
- ² A *De officiis* című munka például Marcus fiához szól. Három könyvben fejti ki, hogy az erkölcsi jó egyben hasznos is, az erkölcstelen dologról pedig ez nem állítható. A magyar irodalomtörténetben jelentkező hatását jelzi az a tény, hogy Kölcsey Ferenc *Parainesis* című írásában kimutatható ezen cicerói mű hatása.
- ³ Rotterdami Erasmus (1466–1536): németalföldi humanista, író, filozófus, pedagógus. Jelentős filológiai teljesítménye az Újszövetség tudatosan átdolgozott görög nyelvű kiadása és latin fordítása, mely alapja volt Luther német nyelvű bibliafordításának.
- ⁴ Ezt erősíti meg az a tény is, hogy a *The National Union Catalog, Pre-1956 Imprints*, volume 109, Mansel, 1970, 452–453. oldalain több, a vizsgált korszakban

kiadott Cicero művet is találhatunk, azonban a pontos azonosítást csak az összehasonlító vizsgálat tenné lehetővé

- ⁵ Monoszlói András elsősorban John Wycliff, Pierre Valdo, Husz János, Luther és Kálvin tanításai ellen lépett fel a szentek védelmében: „*De invocatione et veneratione sanctorum Az szenteknek hozanc valo seget-segekrül hasznos könyü az keresztyeneknek igaz hitben valo epületekerért. Most iratatot Monosloi Andrastyl, posoni praepostul. Nagyszombatba MDLXXXIX.*”
- ⁶ Monoszlói maga is válaszolni akart, de 1601-ben bekövetkezett halála ezt lehetlenné tette. Pázmány művében tizenhét fejezetben bírálja Gyarmati vitairatát: „*Kerestieni felelet a megh dücsöült szentek tiszteleteirül, ertünk valo könyörghesekrül es seghítsegül hinasukrül. Iratot Pazmani Peter által az Gyarmathi Miklos helmecei praedikatornak a boldogh emlekezetü Monoszlói Adras vesperiny püspök es posoni praepost könyue ellen irt csacogasaira Graecii Styriae MDCVII Widmanstadivs.*”

BARICZ ÁRPÁD

Turistatérkép a náciizmus kutatóinak

TOMKA BÉLA: *A Harmadik Birodalom.*
A kutatás új útjai.
 Szeged, 1999, JATEPress.

* * *

A mai magyar könyvterjesztői palettán reneszánszát élik a náci Németország történetével, ideológiájával és vezérével, Adolf Hitlerrel foglalkozó különböző színvonalú kiadványok. A nagy számú könyv azonban nem jelenti azt, hogy a téma legfontosabb irodalmát magyar nyelven jelentetik meg, hiszen laikus számára is nyilvánvaló, hogy ez a könyváradat elsősorban a gyenge minőségű, ponyvaregényszerű munkáknak kedvez. A náciizmussal és a Harmadik Birodalommal foglalkozó tudományos művek nagy része

sajnos, csak idegen nyelven hozzáférhető, nehezítve ezzel az érdeklődő közönség dolgát.

Tomka Béla műve nem a korszak történetéről nyújt új információkat, s nem is egy összefoglaló kötet. A célja inkább az, hogy felhívja a figyelmet a különböző értelmezési lehetőségekre, és a témával foglalkozó szakirodalmat áttekintse, mintegy felvillantva a náciizmus historiográfiájának fontosabb irányzatait. Az értelmezés nehézségein kívül betekintést nyerhetünk a kutatás módszertani problémáiba és lehetőségeibe. Itt érdemes kitérni arra, hogy ilyen szempontból hasznos mű lehet nemcsak a németországi fasizmus iránt érdeklődőknek, hanem más történeti problémát elemző, felderítő kutatóknak

is, mivel a könyvből nyert módszereket és tanulságokat más kutatási területen is lehet hasznosítani. A történetírás tendenciáinak bemutatásával kezelhetőbbé teszi a korszakról szóló irodalmakat.

Mivel a szakirodalom jelentős része nem áll rendelkezésre magyar nyelven, ezért a szerző által feltüntetett hivatkozások és az ajánló bibliográfia segítségével képet kaphatunk a külföldön – és persze Magyarországon – megjelent legfontosabb szakirodalmakról. A kötet végén összegyűjtve megtaláljuk a felhasznált neveket és fogalmakat, illetve azok rövid magyarázatát.

A feltárt szakirodalmi anyagot többféle szempontból vizsgálja. A kötet a vizsgálati

szempontoknak megfelelően van fejezetekre osztva. Egy fejezetet szentel a nemzeti szocializmus interpretációs problémáinak, a náciizmus–fasizmus–totalitarizmus témakörnek. Majd a Hitler-jelenség elemzését, Hitlernek a birodalomban, a hatalmi struktúrában elfoglalt helyét bemutató művek, és az általuk képviselt tendenciák prezentálása következik. Szintén külön fejezet tárgyalja a náci állam uralmi rendszerét, illetve a Holocaust kérdését, a gazdaság, valamint a náciizmus és a modernizáció kapcsolatát.

Nemcsak a szerzteágazó náciizmusfelfogásokat ismerhetjük meg a kötetből, hanem a rendszerről, ideológiáról alkotott képünk is árnyaltabbá válhat.

KISS GÁBOR FERENC

Rajtaütés a részeg zsoldosokon a remetei kocsmában

Anekdotakincs

A középkori katonahistóriákban szó esik Noé vesszeinek mámort hozó, sok bajt okozó nedűiről, a jóféle boritalokról. Melyek persze nemigen váltak a harci fegyelem és harcckészültség erősítőjévé. A régi magyar évszázadokban a kutak és más természetes vízforrások tisztaságát, higiéniáját, fertőzésmentességét tartósan sehol sem lehetett biztosítani. Ily módon az életet adó víz rengeteg betegséget, bajt, fertőzést, járványt okozott, mindez pedig a hadra kelt sereg ütőképességét jelentősen gyengítette. Célszerűbb volt tehát – s mennyivel kellemesebb is – a különféle boritalokat fogyasztani. Igencsak fején találta a szöveget az a velencei követ, aki 1458 nyarán regisztráltan jelentette Budáról a dózsénak: „*Ez a nemzet bor nélkül nem bír harcolni*”. A baj ott volt, hogy a fegyverek világának emberei jobbra nem tudtak, de talán nem is akartak semminemű gátat szabni italozási szenvedélyüknek. Ez

viszont jókora veszélyt rejtett magában, hellyel-közzel pedig kisebb-nagyobb tragédiák és vereségek okozójává lett. Erről tanúskodik a remetei eset is, mely hűen tükrözi a katonák lerészegedésében rejlő veszélyeket. Minderről egy katonai beszámoló tanúskodik, mely 1465. január 7-én keletkezett a Felvidék legészakibb vármegyéjében, a Lengyelországgal határos Szepesben, jelesül Késmárk híres városában. Mégpedig nem is akárkinek a tollából, hiszen Zápolya István kapitány vetette papírra.

Ő pedig nem egyszerű várkapitány vagy lovaskapitány volt, hanem a Felvidék egyik körzeti kapitánya. Ezeknek a területi kapitányoknak a hatalma csak az őrizetükre bízott vidékre, legfeljebb néhány vármegyére terjedt ki. Volt azonban a Felvidéknek egy külön főparancsnoka is, mégpedig István bátyja, Zápolya Imre. Ő viszont mint Mátyás